

Ucraïna, entre Europa i Rússia

per Bernat Joan i Mari

Que un país aconseguixi la seua independència nacional –o la recuperi, o la construeixi de bell nou– no implica que la pugui conservar sense dificultats, especialment segons qui hagi d'aguantar com a vesí(ns). Al llarg de l'any 2014, Ucraïna està patint una sacsejada profunda, la més intensa des que va aconseguir la seua independència nacional, amb la desintegració de l'URSS, el 25 d'agost de 1991. No és el primer sotrac que pateix, però sí el més dur. Recordem la Revolució Taronja, l'any 2004. Després d'una victòria electoral a base d'una tupinada per part de Víctor Iuixenko, davant el tàndem Víctor Ianúkovitx-Iulia Timoixenko, la gent es va revoltar i va exigir saber què havia ocorregut. El resultat final va ser que el suposat guanyador va haver de passar a l'oposició i qui teòricament havia quedat en segona posició, després d'un recompte no fraudulent, va guanyar les eleccions. Més endavant, emperò, fou Iuxenko qui, no se sap amb quines arts (potser, fins i tot, democràticament), va retornar al poder. Molt significativament, va governar durant un primer mandat amb Iulia Timoixenko com a primera ministra. Però de seguida que se'n va poder desfer no es va acontentar passant-la a l'oposició, sinó que va acabar empresonant-la.

Sota el govern dubtosament democràtic de Ianúkovitx, la pressió social va anar creixent. I, finalment, va esclatar amb les revoltes de la fi de 2013 i principi de 2014, amb la mítica Plaça de la Independència, a Kíev, com a epicentre. La revolta va comptar amb un element nacio-

nal inqüestionable, i també amb una orientació política que implicava posicionaments futurs per a Ucraïna. Va tractar-se, inequívocament, d'una revolta proeuropea. Les banderes d'Ucraïna s'exhibien conjuntament amb les d'Europa, i la població revoltada exigia un acostament a la Unió Europea. Ucraïna anava lligant, paulatinament, el seu destí com a nació independent a la seua vinculació a Europa (i, correlativament, a un allunyament de la vesina Rússia).

I va esclatar el conflicte

El govern ucraïnès va intentar, per tots els mitjans, de sufocar la revolta proeuropea, però no se'n va sortir. A la fi, Ianúkovitx va haver de deixar el palau presidencial (el seu govern ja feia dies que havia dimisit en massa) i es traslladà a territori rus, des d'on va clamar contra el «colp d'estat» que acabava de sofrir. Durant els primers temps després de la revolta, l'expresident va reclamar «el retorn de la democràcia» i la restitució del seu govern, però no va aconseguir els seus objectius. El focus internacional sobre la seua persona va desaparèixer ben aviat i, perdut el seu pes específic a Ucraïna, Rússia també va abandonar ben aviat el seu home de palla i va canviar significativament de tàctica.

El va substituir, interinament, al capdavant de la presidència de la República d'Ucraïna, l'antic president de la Rada (Parlament) ucraïnès, Oleksandr Turtxínov. El dia 22 de febrer de 2014, Turtxínov assumia la presidència interna d'Ucraïna, amb l'encàrrec de preparar

el país perquè hi pugui haver unes eleccions lliures i democràtiques. La Unió Europea –igual que els Estats Units– es va apressar a donar suport al nou govern ucraïnès i a posar unes condicions molt toves perquè Ucraïna pogués començar el seu procés d'accés, si així ho desitjava. Tenint en compte que la revolta havia estat, bàsicament, una revolta a favor d'una Ucraïna democràtica i integrada a la Unió Europea, la decisió va ser molt ben rebuda.

Mentrestant, emperò, el govern d'Alemanya havia de fer mans i mànigues per mantenir les seues bones tradicionals relacions amb Rússia i no desentonar amb el que el conjunt de la Unió Europea i els Estats Units d'Amèrica volien per a Ucraïna. La cancellera Angela Merkel basculava entre les seues declaracions de suport a una Ucraïna més acostada a la Unió Europea i les seues temptatives per intentar que Rússia no patís gaire els efectes col·laterals procedents d'Europa si es decidia a actuar com d'habitud.

Expansionisme rus

I Rússia va fer el que, atenent a d'altres casos comparables del seu entorn, té costum de fer. Immediatament després del canvi polític, Vladimir Putin el va desautoritzar, va qualificar els nous mandataris de «colpistes» i va reclamar el retorn de l'antic president a la màxima magistratura de la nació ucraïnesa. Recordem com ha actuat, durant les últimes dècades, Rússia en relació a Txetxènia. O com es va saldar el conflicte, encara larvat, amb Geòrgia (quan les tropes russes varen

acostar-se fins a quaranta quilòmetres de Tbilisi, capital de la república).

D'aquell conflicte, encara en resta l'ocupació de les autoproclamades repúbliques independents d'Ingúixia i Abkhàsia (amb el suport de l'exèrcit rus, com no podia ser d'altra manera), i un punt important d'inestabilitat en una república com Geòrgia, que també busca el seu acostament a Europa i al món occidental en general. I l'espasa de Dàmocles sobre una independència encara una mica tendra per poder-la considerar totalment garantida.

Tampoc no hem d'oblidar els tentacles de Rússia a les repúbliques bàltiques, molt especialment a Letònia, encara que molt difícilment poden tenir cap efecte sobre la sobirania d'aquestes repúbliques (ben aixoplugades en el si de la Unió Europea, a través de la condició d'estats membres de ple dret).

En el cas ucraïnès, l'expansionisme rus ha actuat amb una tàctica implacable i maquiavèlica. Ha mogut els seus fils de manera molt meditada, com si s'estigués jugant una partida d'escacs (joc al qual són molt aficionats tant el russos com els ucraïnesos, per cert), farcida, emperò, de males pràctiques i de jugades de dubtosa legitimitat.

Primer moviment: Crimea

Com s'hauria pogut preveure, en aquest context d'inestabilització de la república d'Ucraïna, Rússia va començar per allà on el gruix de població russòfona era superior: em referesc, naturalment a Crimea. Crimea és un territori que, a la darreria dels anys cinquanta del segle passat, Kruixov va incorporar a Ucraïna, quan aquesta formava part de la Unió Soviètica, i el fet de ser part d'Ucraïna o de Rússia resultava, més o menys, irrellevant. Crimea és un territori habitat per persones de diferents procedències ètniques i culturals, plurilingüe i amb traspàs de població constant a través dels segles.

Els únics habitants originaris de Crimea que encara subsisteixen són els tàrtars. Però actualment constitueixen només una minoria dins la

població crimeana. A l'època d'Stalin, més de tres quartes parts de la població tàrtara de Crimea havia estat deportada a l'Àsia central (a Sibèria), de manera que s'hi va produir un canvi poblacional descomunal. Els tàrtars varen ser substituïts, de manera molt desigual, per ucraïnesos (una minoria) i russos (la majoria de la població actual).

Correlativament, milers de delinqüents siberians varen ser deportats al Transdnièster, també durant l'època de Stalin, i hi varen establir l'immens gueto que tan magistralment ha descrit A. Lilin al seu llibre *Una educació siberiana*.

El president rus Vladimir Putin, per tant, va començar el seu atac per Crimea. I ho va fer a través de dos moviments successius. El primer moviment consistia a aplicar el dret d'autodeterminació i aconseguir que Crimea fes un referèndum per proclamar la seua independència. Fins aquí, res a dir-hi. Però, immediatament, es veien les autèntiques intencions de Putin: Crimea no es declarava independent per constituir un nou ens nacional, sinó per annexionar-se a la Rússia que havia provocat el moviment secessionista. Des de la primavera de 2014, Crimea forma part de la Federació russa. L'annexió a Rússia ja és un fet. Es va escenificar al Saló Sant Jordi del Kremlin, amb la parafernàlia de les grans ocasions.

Segon moviment: Donetsk, Luhansk...

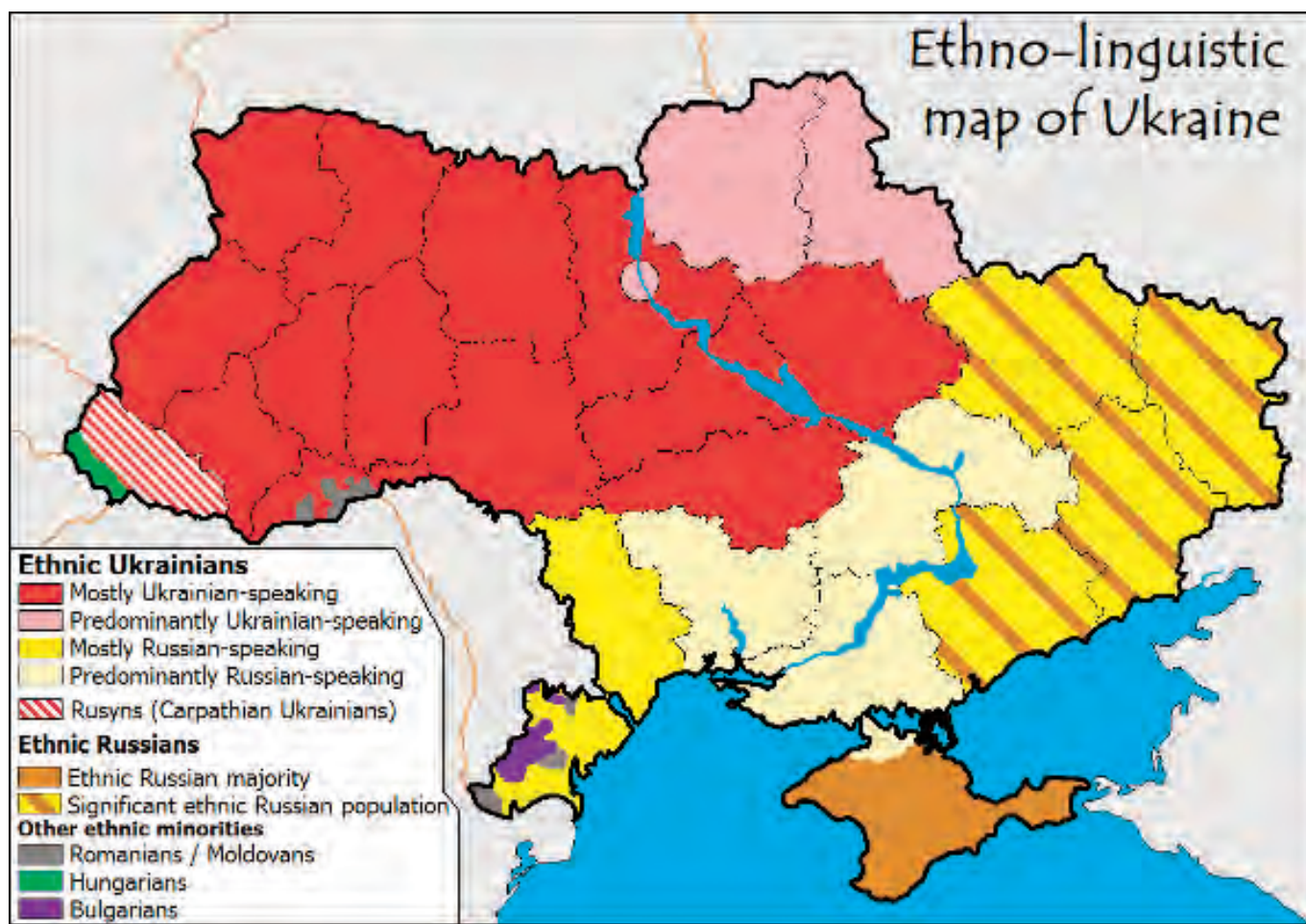
Un cop aconseguida l'annexió de Crimea, Rússia va augmentar la seua pressió sobre les regions amb majoria russòfona del país, especialment sobre Donetsk i Luhansk. Si bé en el conjunt d'Ucraïna el percentatge de russòfons es troba al voltant del trenta per cent, a les regions de Donetsk i Luhansk els percentatges s'inverteixen i, en aquestes àrees, hi trobam devers un setanta per cent de població de parla russa.

I la revolta, en aquestes àrees, es va aconseguir a través d'una doble pressió. D'una banda, com ja havia ocorregut a Crimea, varen penetrar

a les esmentades regions tropes uniformades sense cap distintiu ni bandera, amb tot el material i utillatge militar de qualsevol exèrcit regular. Clarament, es tractaven de forces militars russes, però, a nivell de convencions internacionals, era difícil d'atribuir-los aquesta condició perquè qui en dirigia els fils no assumia la pertinença a l'exèrcit rus. La pressió des de fora de les fronteres ucraïneses, doncs, es feia cada dia més evident.

I a aquesta pressió s'hi va afegir la revolta de milícies russòfones a l'interior de les regions esmentades. A partir d'aquell moment, es varen succeir accions per part de les milícies fantasmagòriques, sorgides aparentment de la societat civil d'aquelles àrees: ocupacions de mitjans de comunicació, d'institucions, etc. No passava dia que no veiéssim onejar la bandera russa en alguna batlia, en algun edifici que fins aleshores havia estat ocupat per la policia ucraïnesa, o en alguna emissora de ràdio o de televisió. L'impacte ha estat tan important que, a l'hora d'escriure aquest paper, la república ucraïnesa encara no controla les àrees russòfones revoltades. I tot sembla indicar que podria ocórrer com a les àrees revoltades de Geòrgia (on la situació es podria des de fa més de cinc anys).

Resulta evident que Rússia ha utilitzat la població russòfona per fer palanca a les àrees on el percentatge és molt elevat. I ho és, també, que la nova república d'Ucraïna no ha sabut gestionar la seua diversitat nacional. Certament, això n'afebleix el seu poder. Perquè, també és veritat, d'acord amb els estàndards proposats per la Unió Europea, no es poden considerar els russòfons d'Ucraïna com una minoria nacional històrica. Per assolir aquesta consideració fa falta que hi siguin establerts des de fa un parell de segles, com a mínim (com ocorre amb els italianòfons d'Ístria, a Croàcia, o amb hongaresos de Kómarom, a Eslovàquia). La immigració russa a les àrees del Donetsk i de Luhansk és, molt majoritàriament, de l'etapa soviètica. Però constitueix un percentatge majoritari de la població,

En el mapa es pot veure la distribució dels diversos grups ètnics sobre el territori d'Ucraïna. S'hi pot observar clarament, en vermell intens, la zona on predomina la població de parla ucraïnesa, mentre que a les zones pintades de groc hi predomina la població russòfona. Hi ha, a més, altres minories ètniques i lingüístiques (romanesa, hongaresa i búlgara).

en aquestes àrees, i això requereix algun tipus de política específica per part de la república.

Annexionisme històric

Rússia ha practicat, històricament, una política annexionista en relació a Ucraïna, tal i com ha fet en relació a d'altres països veïns de l'actual Federació Russa. En el cas d'Ucraïna, l'expansionisme fou evident durant la Rússia tsarista, amb un fort impacte a partir del tsar Ivan el Terrible, «unificador de totes les Rússies». Però va resultar especialment impactant durant l'etapa soviètica.

A Ucraïna la Renaixença havia constituït un moviment literari i cultural molt comparable al dels Països Catalans. Des de mitjan segle XIX hi havia escriptors, intel·lectuals i artistes que advocaven per una recuperació de la cultura ucraïnesa i de la llengua en què es vehi-

cula, llengua i cultures que havien quedat notablement obscurides sota la Rússia tsarista.

La Renaixença, a Ucraïna, va triomfar, i fins i tot hi va haver un petit interregne d'independència nacional, a partir de la Revolució russa. Però l'URSS va reabsorbir Ucraïna. I li va fer pagar molt cara la seua voluntat d'independència. Entre l'any 1932 i 1933 s'hi va produir, auspiciada des de Moscou, la Gran fam, l'Homolodor, que va acabar —d'una manera artificial, curosament planificada— amb la vida de devers deu milions de persones. Es tractava d'acabar amb Ucraïna a través de la liquidació de bona part de la seua població. Posteriorment, la qüestió s'havia de resoldre, com així va ocórrer, amb una forta substitució poblacional.

En un procés d'onada més llarga, durant els anys vint i trenta del segle passat, a Ucraïna s'hi va pla-

nificar, també centralment, és a dir, des de Moscou, el que la historiografia ucraïnesa actual en diu «Rozstríliane Vidródjennia» (que es vendria a traduir per 'la Renaixença afusellada'). El terme no deixa de tenir el seu punt d'humor negre, puix que la majoria dels intel·lectuals que havien propiciat el triomf de la Renaixença de la llengua, la literatura i la cultura ucraïneses en general, varen ser afusellats entre l'etapa de Lenin i la de Stalin.

Llastos sobre la capacitat de decisió d'Ucraïna

Actualment, els principals llastos sobre la capacitat de decisió lliure per part de la república d'Ucraïna guarden relació amb les interrelacions econòmiques amb Rússia. El país amb el qual Ucraïna té més intercanvis comercials (20 %) és Rússia. El segon lloc (amb un 7 %, és a dir, a molta distància) l'ocupa Tur-

quia. I la Unió Europea queda en un discret tercer lloc, amb devers la meitat dels intercanvis que Ucraïna té amb Turquia.

Així mateix, s'ha de tenir en compte que dos dels principals gasoductes i oleoductes que abasteixen la Unió Europea passen per territori ucraïnès, i procedeixen de Rússia. Rússia, per tant, té la capacitat de deixar Ucraïna, si així ho decideix, enfonsada en una profunda crisi energètica (que, correlativament, també afectaria el conjunt de la Unió Europea).

També s'ha de tenir en compte que Alemanya, el motor principal de l'economia europea –i també de les decisions polítiques que es prenen a la incipient Europa unida–, té unes relacions privilegiades amb Rússia, i resultaria temerari espatllar-les a causa de conflictes «perifèrics» com el d'Ucraïna. Per tant, la posició d'Alemanya en tot aquest conflicte ha estat molt complicada, perquè, d'alguna manera, havia de poder ser compatible amb la dels Estats Units (clarament a favor de la independència d'Ucraïna) i la de Rússia (que fa tot el possible per llimar-la). El paper de la cancellera Angela Merkel, doncs, en tot aquest emboïc, resulta especialment complicat.

I, finalment, la pressió sobre la independència d'Ucraïna ha provocat, durant aquests darrers anys, un efecte tancament que tampoc no l'afavoreix de cara a unes relacions fluides amb la Unió Europea, i molt menys si es pensa en un accés futur com a membre de ple dret de l'UE. Avui dia, per exemple, no es permet la doble nacionalitat dels ucraïnesos, que han d'escollir entre la nacionalitat ucraïnesa o la russa, posem per cas. O que, fins i tot, deixa un volum important de persones, a les àrees russòfones, sense nacionalitat. Aquesta qüestió, per a la Unió Europea, resulta també fortament controvertida.

Sobre el futur d'Ucraïna

Fins al moment d'escriure aquest paper, sembla clar que la voluntat majoritària dels ucraïnesos és la d'acostar-se a la Unió Europea. La revolta contra el govern corrupte

i dubtosament democràtic de Victor Ianúkovitx va ser una revolta clarament europeïsta. Una de les primeres demandes dels ucraïnesos revoltats a la Plaça de la Independència de la capital de la república era precisament l'inici del procés d'accés a la Unió Europea. I la bandera blava multiestelada va ser al costat de la bandera blava i groga durant totes les manifestacions.

Però l'accés a Europa tindrà molts contratemps. Per exemple, haurà de ser necessàriament beneït per Alemanya. I el govern d'Angela Merkel tindrà moltes pressions de Rússia per impedir que això ocorri.

La Unió Europea i els Estats Units, si fan una aposta clara per la independència d'Ucraïna, han de facilitar el seu accés als circuits que configuren el món occidental

Recordem que, durant la legislatura 2004-09, la manca de decisió d'Alemanya –o la posició clarament contrària dels sectors més conservadors del país– va frustrar l'inici del procés d'accés de Turquia a la Unió Europea. I, vist amb perspectiva, avui podem considerar, ben clarament, que va ser un error lamentable. Una Turquia més pròxima a Europa, a una Unió Europea que hagués facilitat aquesta aproximació, s'hauria pogut estalviar l'auge actual del fonamentalisme islàmic en aquella potència d'Orient Mitjà.

D'altra banda, Ucraïna també haurà de fer reformes importants de cara a respectar els drets humans i les identitats col·lectives diverses en el si de la república, sense que es produeixin discriminacions.

Malgrat que el veïnatge amb Rússia constitueix una autèntica espasa de Dàmocles per a la independència de qualsevol país, el fet de ser una república sobirana constitueix l'element fonamental per garantir el futur de la llengua i la cultura ucraïneses. Un govern democràtic, doncs, a Ucraïna, no hauria de tenir por de reconèixer minories nacionals recents, com ara la russòfona, i eliminar-ne l'hostilitat. El rus és la llengua de l'antiga potència imperialista, que és la mateixa que vol tornar a ser-ho; però també és la llengua d'un percentatge important de ciutadans ucraïnesos.

I la Unió Europea i els Estats Units, si fan una aposta clara per la independència d'Ucraïna, han de facilitar el seu accés als circuits que configuren el món occidental. En aquest punt, la responsabilitat primordial li correspon a la Unió Europea. Del fet que Ucraïna tenguí les portes obertes a una negociació franca i oberta, per a un futur accés a la UE, en depèn, en bona part, el futur de la seua independència. No tendria gaire sentit, d'altra banda, donar suport a la independència d'Ucraïna, en relació a Rússia, però després no ajudar-la a aconseguir estructures d'integració en relació a la resta d'Europa.

Fins ara, al Parlament europeu, els grups Aliança dels Liberals i Demòcrates Europeus (ALDE) i Els Verds-Aliança Lliure Europea (ALE) han mantengut una postura ferma a favor de la independència d'Ucraïna i de l'accés a Europa. Una part del Partit Popular Europeu (fonamentalment de països de l'antic bloc de l'Est), també. Però el PPE més occidental i la resta de grups parlamentaris han mostrat, igual que va ocórrer durant la Revolució Taronja, molts signes d'ambigüitat, quan no una posició directament escèptica al voltant de la integració d'Ucraïna a la Unió Europea. Queda per fer, també, una important tasca parlamentària, per fer remar –diguem-ho així– les diferents institucions europees en la mateixa direcció.

BERNAT JOAN I MARÍ ■